

Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kùltür*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, 799 s., 546 illüstrasyon, 5 harita.

Son yirmi beş yılın sanat tarihi literatüründe, Osmanlı sanatı ve Osmanlı'nın hem Doğu hem Batı kültürleriyle etkileşimi üzerine gerçekteşirdiği incelikli çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'nun *Sinan Çağı* adlı kitabı, 2013 yılı sonlarında yayımlandı. Aslen 2005 yılında Princeton Üniversitesi'nce yayımlanan *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire* başlıklı çalışmanın çevirisi olan kitabın Türkçe versiyonunun, özellikle birincil kaynak alıntıları yönünden zenginleştirildiği gör÷lmektedir.

Klâsik Osmanlı mimarisi ve etkileşimleri üzerine yoğunlaşan yayınlarında, sanat tarihi literatüründe yaygın kabul gören biçimci ve betimleyici yaklaşımdan farklı olarak, sanatsal üretimleri, içinde bulunduğu bağlam çerçevesinde yorumlamaya yönelen bir duruş sergileyen G. Necipoğlu, "Sinan" olgusunu da aynı eksende değerlendiriyor ve Sinan'ı âdeta bir efsane olarak sunan anlatımların aksine, onu çağının bir "üretimi" olarak ele alıyor; yarattığı mimari formların anlamında ise, o çağın sosyo-kültürel göstergelerinin izini sürüyor.

Türkiye'deki ve dünyadaki mimarlık tarihi literatürünün bu konudaki genel eğilimleri ile kıyaslandığında, G. Necipoğlu'nun duruma farklı bir eksenden baktığı söylenebilir. Zira sadece Türk sanatı tarihinin değil tüm İslâm sanatının ve hatta Doğu dünyasının en tanınmış mimarı olan Sinan'ın eserleri ve üslubu, gerek Osmanlı mimarisi konulu genel çalışmalarda gerekse monografilerde, özgün ve dâhi bir mimarın yarattıkları olarak sunuluyordu. Hatta bazı çalışmalarda, Sinan'ın dehası, Türk sanatının Batı sanat geleneği karşısında gücünü vurgulayan mahiyette yorumlara da konu olmuştu. Örneğin Heinrich Glück, onu Michelangelo ile kıyaslamak ve hatta üstünlüğünü vurgulamak suretiyle Türklerin tarihsel sanat birikiminin Batı ile boy ölçüşebilecek düzeyde olduğuna işaret ediyordu. Aynı şekilde, Cornelius Gurlitt'in ve Franz Babinger'in yayınlarında da Osmanlı klâsik çağını ve Sinan'ı, Rönesans ile karşılaştıran yorumlar gör÷ülüyordu. Bu yaklaşım, Türkiye'deki ilk akademik sanat tarihi kitaplarında da aynı konseptte varlık göstermiştir. Diğer yandan erken Cumhuriyet dönemi mimarlığını biçimlendiren Ernst, Egli, Bruno Taut ve daha sonraları Sedat Hakkı Eldem'in "Sinan çağı" yorumlarında öne çıkan

“işlevsellik” ve “akılcılık” vurgusu ise bir yandan klâsik Osmanlı mimarisinin “Rönesans” fikri ile bağıını sabitleirken bir yandan da dönemin modernist söylemiyle örtüşen bir tablo çiziyor ve bu suretle, modern Türk mimarisine Sinan’ın kaynaklık edebileceği teorisini öne sürüyordu. Dolayısıyla Türkiye’deki sanat tarihi literatüründe “Türk mimarlık tarihinin en büyük mimarı” olarak kabul gören Sinan, XX. yüzyılın son çeyreğine kadar “tanımlayıcı” mahiyetteki katalog çalışmalarına konu olmuştur.

“Sinan” konusunun mimarlık tarihi literatüründeki konumu düşünüldüğünde onu çağıyla, çağdaşlarıyla ve emsalleriyle kıyaslanamaz bir deha olarak gören Türk ve Batılı araştırmacılara karşılık G. Necipoğlu’nun duruş farkı, daha kitabın önsözünde kendini belli ediyor: Mevcut yayınlardaki biçimsel tipoloji ağırlığına vurgu yapan yazar, Sinan yapılarını dönem kaynaklarındaki verilerin ve yaşadığı çağın koşulları altında değerlendirerek daha kapsamlı analizler yapmak istediğini belirtiyor. Bu bağlamda, mimarlık tarihi ile kültür tarihi arasındaki sınırları da esnetiyor.

“16. Yüzyıl Bağlamında Sinan” başlıklı giriş bölümü, yazarın kitapta sergileyeceği yaklaşımların da anahtarını veriyor. Aynı zamanda historiografik bir kritik olan bu bölümde, “Sinan” olgusuna akademik bakış açılarını irdeliyor ve onun bir “mit” hâline gelişinin henüz kendi çağında otobiyografik metinlerle başladığını belirliyor.

Bundan sonra kitap, üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölüm, klâsik çağda mimariyi himaye eden kişi ve kurumları tanımlıyor. Nitekim G. Necipoğlu’nun konuya bakış açısının metodolojik omurgası da bu nokta oluyor. İlerleyen bölümlerde yapıları tek tek irdelerken, yine tipolojik tasniflerden ziyade patronları hareket noktası olarak aldığından, ilk bölümde “himaye” mekanizmasını çözümlüyor. Bu kontekt içinde, saray ve sarayla yakın ilişkisi bulunan kurum ve makamları, toplumsal hiyerarşinin sanatla ilişkileri yönünden değerlendiriyor; bu ilişkileri detaylandırmak için de, zengin arşiv belgelerinden faydalanıyor. Sanat himayesinin, sultanlar ile toplumsal hiyerarşinin üst katmanlarında bulunan elit kesimin güdümünde olduğunu belirlerken, “devşirmelik” müessesesine de dikkati çekiyor. Ayrıca, XVI. yüzyılda daha baskın bir görünüme bürünmeye başlayan Sünniliğin mimarî faaliyetlere yansımalarının izlerini sürüyor. Osmanlı klâsik çağ mimarlığını bu eksende yorumlarken öncülü veya çağdaşı Doğulu ve Batılı mimarî gelişmeler ile karşılaştırmalı bir perspektif sergiliyor, etkileşimler üzerinde duruyor. Döneme ait kaynaklardaki atıflardan hareketle, merkezî mekân arayışlarına ve Ayasofya’nın hem Doğulu hem Batılı mimarlar üzerindeki “tahakküm edici” ve itici gücüne de değiniyor. G. Necipoğlu, mimarlık tarihçileri arasında vaktiyle derin tartışmalar yaratan Ayasofya etkisinin, sadece Osmanlı klâsik çağ için değil çağdaşı Rönesans İtalyası için de önemli bir esin kaynağı ve aşılması güç bir mertebeye olarak görüldüğünü, metinlerdeki atıflardan hareketle ortaya koyuyor. İstanbul ile Roma’daki çağdaş mimarî gelişmeleri kıyaslarken her iki şehrin de aynı mirası sahiplenerek “Yeni Roma” olma dürtüsüyle biçimlendirildiğini belirtiyor.

İkinci kısımda, mimariyi himaye edenlerden sonra onu üretenler üzerine odaklanıyor ve önce birey olarak Sinan’ı, daha sonra mimarbaşılığı ve Hassa Mimarları Ocağı’nı irdeliyor. Sinan’ın bir birey olarak rolleri ve katkılarının yanında bir mimarbaşı olarak inşaat sürecindeki kurumsal rollerine, idarî sorumluluklarına da değiniyor ve Sinan’ı otobiyografileri ışığında çözümlerken

Rönesans İtalya'sında beliren eşzamanlı mimarlık söylemleriyle karşılaştırıyor. Otobiyografisinden hareketle, başta Roma olmak üzere geçmişin mimarî üslûplarına vâkıf olduğunu ve kendi tasarımlarında bu öncüllerden faydalandığını ortaya koyuyor. Ayrıca, kendinin ve eserlerinin öneminin farkında olduğunu vurgulayan söylemini, aynı sıralarda İtalya'da yazılmakta olan benzer biyografilerle ilişkilendirerek Sinan'ın da belki bu biyografilerden esinlendiğini ya da en azından benzer bir dürtüyle hareket ettiğini belirtiyor. Bir mimarbaşı olarak inşaat sürecindeki kurumsal rollerini irdelerken ise, o dönemde kâğıt üzerine çizilmeye başlanan mimarî plânların bu süreçteki önemine işaret ediyor.

Metnin en hacimli parçası olan üçüncü kısımda G. Necipoğlu, Sinan'a atfedilen yapıları değerlendiriyor; bu değerlendirme de, metnin genel perspektifi doğrultusunda, yapıları himaye edenlerden hareketle biçimleniyor. Toplumsal hiyerarşide en üstten altta doğru bir sıralama izleyerek grupladığı patronların yaptırdıkları binaları incelerken inşaat süreçlerine patronların ve mimarın ne şekilde/ne ölçüde katkıda bulunduğunu araştırıyor. Birer sanat patronu olarak bakıldığında, yönetici değişimlerinin mimarî üslûplarına yansımalarını irdeliyor. Dolayısıyla binalar, mimarî ve şehirlik değerleri yönünden incelenirken bir yandan da onları himaye edenlerin bireysel portreleri ışığında değerlendiriliyor. Yapıları patronlar, mimarın katkıları ve vakfiyeler de dâhil olmak üzere dönemin yazılı kaynaklarındaki atıfları dikkate alarak çözümleyen G. Necipoğlu, detaylı ve incelikli analizleriyle Osmanlı mimarlık tarihi çalışmalarına çok önemli bir katkıda bulunuyor. Bu itibarla, kitabın tamamı ve özellikle yapı analizlerine odaklanan üçüncü kısmı, XVI. yüzyıl Osmanlı mimarîsini tanıtan en temel kaynaklar arasında yerini alıyor.

“*Sinan'ın Mirası*” başlıklı sonsöz, XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı mimarîsinin edimlerini kısaca özetliyor ve bu çağın ardından mimarînin durumunu irdeliyor. XVI. yüzyılın ardından değişen sosyo-ekonomik koşullar ile birlikte, imar faaliyetlerinin XVIII. yüzyıla kadar geçirdiği dönüşümleri ele aldığı bu son bölümde, Sinan'ın “muhtemel tüm plân alternatiflerini tükettiğini” ve dolayısıyla, cami plânlarının evrimini durdurduğunu öne sürüyor. XVII. yüzyılda Osmanlı cami planlarının ve ölçülerinin mütevazılaşması olgusunu bir yandan buna bağlarken, diğer yandan da din dışı mimarînin cami mimarîsiyle yarışabilecek anıtsallıkta boyutlara ulaştığını; yani bir tür “sekülerleşme”nin de bu sadeleşmeye zemin hazırladığını savunuyor.

Sonuç olarak, Sinan'ın eserlerini çağının olguları ışığında yorumlayan G. Necipoğlu'nun *Sinan Çağı* kitabı, klâsik Osmanlı mimarlığına farklı bir bakış açısıyla yaklaşıyor; onun eserlerini, dâhi bir mimarın elinden çıkan yapılar olarak değil, çağının üretimleri olarak yorumluyor. Sinan'ın yaratıcılığının boyutlarını sorgularken, döneminin kaynaklarındaki değinileri referans alıyor ve onu kendi çağının ölçüleriyle/değerleriyle kavramaya çalışıyor. Bu suretle, günümüze kadar tekrarlanan gelen bazı ön kabulleri de tartışmaya açıyor. *Sinan Çağı* kitabı, sadece mimarlık tarihçileri için değil, Osmanlı klâsik çağını kavramak isteyen herkes için zihin açıcı ve keyifli bir okuma olanağı sunuyor.

